

IMPROVING THE AUDIT OF FINANCIAL RESULTS IN JOINT STOCK COMPANIES

Mirsaidov Islam Isomitdin ogli,
Master of Tashkent State University
islommirsaidov840@gmail.com

ABSTRACT

Today, the main goal of business entities is to achieve a positive financial result, ie to maximize profits. The amount of profit is certainly not affected by the audit of financial results, so we can increase the efficiency of enterprises by improving the audit of financial results.

"In 2018, the annual net profit of the 10 largest companies in the world amounted to 312.3 billion US dollars." That's more than the gross domestic product of dozens of countries. Achieving these indicators depends directly on the effective organization of accounting and auditing of financial results in business entities. Proper accounting and auditing of financial results in business entities allows to obtain reliable information and make important management decisions. Determining the characteristics of the accounting and auditing of financial results of foreign partners operating in the international market, in them requires the application of international financial reporting and auditing standards. At present, the world is focusing on the organization of accounting and auditing of financial results in accordance with international standards.

Jahonning ko'pgina davlatlari fond birjalarida aksiyalari joylashtirilgan kompaniyalardan mo'liyaviy hisobotlarni xalqaro standartlar asosida tuzish talab etiladi. Moliyaviy natijalar xususi da axborotlarni shakllantirish va hisobotda ochib berish "Moliyaviy hisobotlarni taqdim etish nomli 1-sonli BHXS, "Xaridorlar bilan shartnomalar bo'yicha tushum" nomli 15 sonli MHXS asosida tartibga solinadi. Jahon mamlakatlarida moliyaviy natijalar hisobi va auditini xalqaro standartlar asosida tashkil qilish hozirgi globallashuv jarayonida mazkur muammoning dolzarbligini yanada oshirmoqda.

Har bir aksiyadorlik jamiyatlarining bozorda o'z faoliyatini olib borishning asosiy shartlaridan biri bu hisob-kitob va moliya intizomiga qat'iy rioya qilish zarurdir. Aksiyadorlik jamiyatlari "O'zbekiston Respublikasi Auditorlik faoliyati to'g'risidagi qonunning 10-moddasiga binonan har yili majburiy auditorlik tekshiruvidan o'tishi kerak". Tovar va xizmatlar oldi sotdisi bo'yicha barcha hisob-kitoblar xar ikki tomon tasdiqlagan shartnomaga muvofiq belgilangan muddatlarda bajarilishi kerak. Majburiyatlarning buzilishi xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda ishlab chiqarish rejasini bajarilmay qolishida hamda kreditorlik qarzlarning oshishiga, ularning moliyaviy ahvolidan yomonlashuviga olib keldi.

Jahon mamlakatlarida iqtisodiyotning globallashuvi sharoitida moliyaviy natijalar hisobini xalqaro standartlar asosida tashkil qilishga qaratilgan ko'pgina ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Tadqiqotlarda daromad va xarajatlarni tan olish, turli balans nazariyalarida moliyaviy natijalarni shakllantirish, buxgalteriya hisobida moliyaviy natijalarni turli konsepsiyalar bo'yicha aks ettirish, moliyaviy natijalar bo'yicha buxgalteriya hisobi axborot ta'minotini takomillashtirish, moliyaviy natijalar auditida tahliliy amallarni qo'llash, rentabellik ko'rsatkichlarini tahlil qilishga keng e'tibor qaratilmoqda. Olib borilgan tadqiqotlar natijasida daromad va xaraj

atlarni tasniflash, yalpi daromad to'g'risida hisobot ko'rsatkichlarini shakllantirish, moliyaviy natijalar yuzasidan hisob axborotlarining ishonchliligini oshirish, rentabellik ko'rsatkichlarini aniqlash, auditorlik tekshiruvlarida muhimlik va risk darajalarini qo'llash, moliyaviy natijalar auditini sifatini oshirishni takomillashtirishga erishilgan. Lekin moliyaviy natijalar hisobi va auditini xalqaro standartlar talablariga muvofiqlashtirish hamda shu asosida ularni metodologik jihatlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni olib borish bugungi kunning dolzarb laridan biri bo'lib qolmoqda.

Respublikamizda xo'jalik yurituvchi sub'ektlar moliyaviy hisobotlarining shaffofligini ta'minlash, moliyaviy natijalar ko'rsatkichlarini xalqaro standartlar talablari asosida to'g'ri shakllantirish, moliyaviy natijalar to'g'risidagi axborotlarning ishonchliligini tasdiqlash muhim hisoblanadi. Biroq moliyaviy hisobotlarning sifati va ularning auditorlik tekshiruvlaridan o'tkazilishi xalqaro standartlar talablari mos kelmaydi. Xususan, «auditorlik faoliyatining milliy standartlari umume'tirof etilgan xalqaro audit standartlariga to'liq mos emas, bu esa xorijiy investorlarda mahalliy korxonalar moliyaviy hisobotlarining haqqoniyligini tushunish ko'nikmasining shakllanishini ta'minlamayapti» kabi muammolarning qayd etilishi moliyaviy natijalar hisobi va auditining metodologik muammolarini bartaraf etish, moliyaviy natijalar to'g'risidagi axborotlarni xalqaro standartlar talablari darajasida shakllantirishni taqozo qilmoqda.

Moliyaviy natijalar hisobi va auditining nazariy va metodologik asoslarini takomillashtirish bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar natijasida qator ilmiy natijalar olingan: moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (IFRS) asosida yalpi daromad to'g'risida hisobotni tuzish va taqdim qilish qoidalari ishlab chiqilgan (International Accounting Standards Board); MHXS talablariga muvofiq daromadlarni tan olish metodologiyasi tavsiya etilgan (Pricewaterhouse Coopers, Deloitte & Touche); buxgalteriya balansi va foyda va zararlar to'g'risidagi hisobot ma'lumotlari asosida rentabellik ko'rsatkichlarini aniqlash metodologiyasi takomillashtirilgan (Rourkela National Institute of Technology); dialektik yondashuv asosida foydaning shakllanishi genezisi tadqiq etilgan (Kyushu University); moliyaviy natijalarni shakllantirishning Rossiya va kontinental modellari qiyosiy tahlil qilingan (Rossiya Federatsiyasi hukumati huzuridagi moliya universiteti), operatsion faoliyat bo'yicha moliyaviy natijalar buxgalteriya hisobi axborot ta'minotining tashkiliy-

uslubiy jihatlarini takomillashtirilgan (Belgorod davlat milliy tadqiqot universiteti).

Jahonda moliyaviy natijalar hisobi va auditining nazariy va metodologik asoslarini takomillashtirish bo'yicha quyidagi ustuvor yo'nalishlarda tadqiqotlar olib borilmoqda: moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida yalpi daromad to'g'risida hisobot tuzishni takomillashtirish; moliyaviy natijalar xususida buxgalteriya hisobi axborotlari shakllanishining metodologik masalalari; moliyaviy natijalar auditida muhimlik va risk darajalarini aniqlash metodologiyasini takomillashtirish, moliyaviy natijalar auditini sifatini oshirishning metodologik masalalari.

Moliyaviy natijalar to'g'risidagi axborotlarni shakllantirish barcha foydalanuvchilar uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Buxgalteriya hisobi nazariyasiga e'tibor qaratsak, moliyaviy natijalar ko'rsatkichlarini shakllantirishda 3 ta asosiy nazariya mavjud ekanligiga guvoh bo'lamiz: statik, dinamik va organik nazariya. Statik nazariyaning asosiy maqsadi mulk qiymati va moliyaviy mustaqillik koeffitsiyentini aniqlash bo'lsa, dinamik nazariyada asosiy e'tibor rentabellik ko'rsatkichlarini aniqlashga qaratiladi. Yuqorida nomlari zikr etilgan statik va dinamik nazariyalar o'rtasidagi ziddiyatlarni bartaraf etish maqsadida organik balans nazariyasi shaklla

ngan. Ushbu nazariya statik va dinamik balans nazariyalari talablarini imkon qadar uyg'unlashtirgan. Organik nazariyada axborotlar ham ichki, ham tashqi foydalanuvchilar uchun mo'ljallangan bo'lib, ushbu nazariyaning maqsadi ham moliyaviy natijalarni, ham mulkiy holatni birligida aniqlash hisoblanadi.

Moliyaviy natijalar hisobi va auditining nazariy hamda uslubiy asoslarini yaratish va uni takomillashtirish bo'yicha xorijlik iqtisodchi olimlar ilmiy tadqiqotlar olib borganlar. Ular jumlasiga X.Anderson, E.A.Arens, Ch.H.Gibson, O.I.Gusarova, B.T.Jarilgasova, D.Kolduell, A.I.Nechitaylo, B.Nidlz, Dj.K.Lobbek, V.F.Paliy, Ya.V.Sokolov Dr.M.Tulsian va A.D.Sheremetni kiritish mumkin.

Respublikamiz iqtisodchi olimlari tomonidan bu masalalar yaratilayotgan darslik, monografiya va o'quv qo'llanmalar, shuningdek, e'lon qilinayotgan ilmiy maqola va tezislarda moliyaviy natijalar hisobi va auditining nazariy jihatlarini o'rganilgan. Masalan, A.I.Aliqulov, R.D.Dusmuratov, A.K.Ibragimov, A.A.Karimov, N.F.Karimov, Z.T.Mamatov, A.X.Pardayev, M.Q.Pardayev, B.A.Xasanov, K.B.O'razov, Z.N.Qurbonov, B.Q.Hamdammovning asarlarida moliyaviy natijalarni hisobga olish va auditining nazariy jihatlarini rivojlantirish muammolari o'rganilgan.

Respublikamizda moliyaviy natijalar hisobi va auditini takomillashtirishga hissa qo'shgan olimlardan, X.D.Axmedov, Z.F.Ivatov, A.R.Muxamedxodjayev, M.Yu.Rahimov, Sh.A.Tojiboyeva, Sh.U.Xaydarov, A.S.Shamshetovning monografiya, o'quv qo'llanma va ilmiy maqolalarida moliyaviy natijalarning ilmiy jihatdan asoslanishiga zamin yaratildi.

Ta'kidlash zarurki, yuqoridagi iqtisodchi olimlarning ilmiy asarlarida aynan moliyaviy natijalar hisobi va auditining metodologik muammolarini o'rganishga keng e'tibor qaratilmagan hamda amaldagi me'yoriy hujjatlarning iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitiga muvofiq o'zgarib borishi u sohada chuqur ilmiy izlanishlar olib borish lozimligidan dalolat beradi.

Xulosa qilib aytganda aksiyadorlik jamiyatlarida xisob kitoblarni to'g'ri olib borish qolaversa sifatli auditorlik tekshiruvini tashkil etishni ta'minlashimiz kerak. Bu esa o'z navbatida moliyaviy natijalar auditini takomillashtirishni taqozo qiladi. Audit o'tqazishdan maqsadlardan biri bu korxonaning faoliyatni kengaytirish va samardorligini oshirishdan ibotadur. Shaxsiy fikrim sifatida shuni aytib o'tmoqchimanki o'z milliy standartlarimizni xalqaro standartlarga keng ko'lamda o'tqazish va moliyaviy natijalar auditini takomillashtirish orqali korxona samardorligini oshishiga erishishimiz mumkin.